

מעשה שבת של ישראל

מקור הדין

מחלוקת תנאים בדין הנאה ממעשה שבת של יהודי.

1. תלמוד בבלי מסכת כתובות דף לד עמוד א

המבשל בשבת,

- בשוגג – יאכל בו ביום, במזיד – לא יאכל בו ביום אלא במוצ"ש, דברי רבי מאיר; שלא מחלק בין החוטא לאחרים.
- רבי יהודה אומר: בשוגג – יאכל במוצאי שבת לכולם, במזיד – לא יאכל עולמית קנס לחוטא אבל לאחרים מותר;
- רבי יוחנן הסנדלר אומר: בשוגג – יאכל למוצאי שבת לאחרים ולא לו שקנסו אותו שוגג אטו מזיד, במזיד – לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים שמעשה שבת אסורים באכילה כ'קדש' ולא מקנס.

אמנם בגוף הגמרא לא מובן פשט דברי התנאים מתי רבי מאיר אוסר את האכילה? למי רבי יהודה אוסר את האכילה? רק דברי רבי יוחנן הסנדלר מובאים בצורה ברורה. התוספות נותן יסוד שמאפשר לנו להשלים את הנתונים החסרים בדברי רבי מאיר ורבי יהודה.

2. תוספות מסכת כתובות דף לד עמוד א

רבי יהודה אומר... במזיד לא יאכל עולמית – הוא אבל אחרים אוכלים דאי אחרים נמי לא יאכלו עולמית היינו מזיד דרבי יוחנן הסנדלר כללא דמילתא מזיד דרבי מאיר שוגג דרבי יהודה מזיד דרבי יהודה שוגג דרבי יוחנן הסנדלר.

3. סיכום השיטות המתקבל

	שוגג	מזיד
רבי מאיר	מותר לכולם.	מותר במוצ"ש לכולם.
רבי יהודה	מותר במוצ"ש לכולם.	מותר רק במוצ"ש ולאחרים.
רבי יוחנן הסנדלר	מותר רק במוצ"ש ולאחרים.	אסור לכולם תמיד

האם הנאה ממעשה שבת היא איסור תורה

נחלקו האמוראים בדעת רבי יוחנן האם איסורו מהתורה או מדרבנן. אמנם בדעת שאר תנאים מוסכם שהוא מדרבנן.

4. תלמוד בבלי מסכת כתובות דף לד עמוד א

מאי טעמא דרבי יוחנן הסנדלר לאמר מעשה שבת אסורין נאכלה? כדדריש ר' חייא אפיתחא דבי נשיא: נשמרתם את השבת כי קדש היא לכם – מה קודש אסור באכילה, אף מעשה שבת אסורין באכילה... יכול אפילו בשוגג תאסר נאכלה? ת"ל: מחלליה מות יומת, במזיד אמרתי לך שחטא אסור כקודש דהא גבי חטא מיתה כתיב ולא בשוגג. פליגי בה רב אחא ורבינא מזיד אסורין מן התורה נאכלה לר' יוחנן הסנדלר, חד אמר: מעשה שבת דאורייתא, וחד אמר: דרבנן.

להלכה רב היה מורה לרבים כרבי יהודה ולשאלת תלמיד יחיד היה מקל כרבי מאיר

5. תלמוד בבלי מסכת חולין דף טו עמוד א

כי מורי להו רב לתלמידה ואלא כחילי – מורי להו כר' מאיר, וכי דריש בפירקא דיוס השנה דרבי – דריש כרבי יהודה משום עמי הארץ!

דעות הראשונים

הרי"ף מוכיח שהלכה כרבי יהודה

6. רי"ף מסכת שבת דף יז עמוד א

קיימא לן דבכל התורה כולה רב אחא ורבינא הלכה כדברי המיקל וממילא גם רבי יוחנן סובר שהאיסור דרבנן, ושמע מינה דליתא לדברי יוחנן הסנדלר כיון שהספק הוא ספק בדרבנן ממילא אין צורך להחמיר כרבי יוחנן הסנדלר. (רשב"א בכתובות לד א) הלכך הלכה כרבי יהודה דאמר המבשל בשבת בשוגג יאכל למוצאי שבת בין לו בין לאחרים במזיד יאכל למוצאי שבת לאחרים ולא לו. (וכן פסק הרמב"ם הלכות שבת ו כג)

הרי"ף דוחה את ההוכחה של הרי"ף ומוכיח ממעשה רב שהלכה כרבי מאיר.

7. המאור הקטן מסכת שבת דף יז עמוד א

הא דקא פשיט הרי"ף מפלוגתא דרב אחא ורבינא בהמבשל בשבת – ליתא, דלא איפליגו בה רבינא ורב אחא אלא אליבא דרבי יוחנן הסנדלר.

והדבר שראוי לסמוך עליו בזה ההיא דגרסינן במסכת חולין בפרק א' רב כ' מורה להו לתלמידים מורה להו כרבי מאיר. וכי דריש בפירקא דריש כרבי יהודה משום עמי הארץ זהו יסוד ההלכה לסמוך עליו ולעשות על פיו.

וכן דעת התוספות להקל כרבי מאיר

8. תוספות מסכת חולין דף טו עמוד א

מורי להו כר"מ – משמע שכן הלכה וכן דרש רבא בפ' כירה (שבת דף לח. ע"ש) כר"מ.

הרא"ש מסביר שמצבינו קשה מבחינת עמי הארצות מהמצב בזמנו של רב ולכן צריך להורות תמיד כרבי יהודה.

9. רא"ש מסכת חולין פרק א

ר"י (בתוספות) פסק דהלכה כר"מ. והביא ראיה מהא דאמר כי מורי רב לתלמידיו מורי להו כר"מ וכי דריש ליה בפירקא דרש כר' יהודה משום עמי הארץ. אלמא כר"מ סבירא ליה, אלא שהיה מחמיר לעם הארץ דלא ליזלזלו באיסור שבת....

והגאונים כתבו דהאידנא דרשינן בפירקא ואורווי מורינן כרבי יהודה, דנפיש עמי הארצות ומזלזלי באיסורי.

מפעלים המחללים שבת - קנס למי שהמלאכה נעשתה עבורו

בהלכות תערוכות השו"ע השווה דין מי שנעשה בשבילו למי שעשה את האיסור ושניהם אסורים בתבשיל לעולם. אמנם בהלכות שבת השו"ע לא הזכיר את זה.

13. שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערוכות סימן צ"ט

אין מבטלין איסור לכתחלה... עבר וביטלו, או שריבה עליו, אם בשוגג, מותר. ואם במזיד, אסור למבטל עצמו, אם הוא שלו, וכן למי שנתבטל בשבילו.

המגן אברהם מסביר שלא ניתן ללמוד מהלכות תערוכות הלכות שבת. ולכן כאן מותר גם למי שנעשה בשבילו.

14. מגן אברהם סימן שי"ח ס"ק ב

נ"ל דלמי שנתבטל בשבילו הוי ג"כ דינו כמו הוא עצמו כמ"ש בי"ד סי' צ"ט ס"ה דה"נ טעמא משום קנסא.

ומיהו מדברי הרב"י שם משמע דוקא התם חיישי' שיאמר לעכו"ם לבטלו אבל הכא הא בלא"ה צריך להמתין בכדי שיעשה כשישלו עכו"ם ולישראל לא חיישינן דאין אדם חוטא ולא לו עס' רנ"ג ס"א:

כוונת המג"א שטעמי החומרא בתערוכות לא שייכת בהלכות שבת.

15. פרי מגדים אשל אברהם סימן שי"ח ס"ק ב

ומה שכתב למי שנתבטל בשבילו יש לומר דשרי, דביו"ד סימן צ"ט בב"י ב' תירוצים:

- א' דיאמר לישראל לבטל דלא משמע לאינשי איסורא כלומר לא יודעים שיש איסור לערב היתר בתוך איסור,
- ב' על ידי עכו"ם,

וכאן לא שייך ב' תירוצים, דאף דרבנן זהירי באיסורי שבת ולא ישמע ישראל, ועל ידי עכו"ם אין מרויח דימתין כדי שיעשו. ממילא אין סיבה לגזור על מי שנעשה בשבילו.

הנאה למי שנתבטל בשבילו

מותר להנות במוצ"ש: אליה רבה (א), תהילה לדוד (ו), ערוך השולחן (ט). משנ"ב (ה), ילקו"י (שי"ח א).

ויש אוסרים: נהר שלום (א-ב), כה"ח (יא-יב), מאמ"ר (קכ"ד)

דוגמאות

- ניקה כתם שבבגד (ויזעיל ללכלכו בחול ושוב ולכבסו)
- ליקט ענבים פגומות מתוך אשכול ענבים על מנת להגיש לאורחים את האשכול המיופה לאחר שעה. (מאמ"ר שם כט. ונראה שגם הילקו"י שיש טו יודה לזה כיון שלא שייך לעשות בדרך אחרת).

פסק השו"ע

השו"ע פסק כרבי יהודה לפי דעת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש. ונמצא להלכה שלעולם אסור להנות ממעשה שבת בשבת עצמה. ובמוצאי שבת מותר לאחרים. ולעצמו תלוי אם עשה בשוגג או במזיד.

10. שולחן ערוך הלכות שבת סימן שי"ח סעיף א

המבשל בשבת, (או שעשה אחת משאר מלאכות), במזיד, אסור לו לעולם ולאחרים מותר למוצאי שבת מיד; ובשוגג, אסור בו ביום גם לאחרים, ולערב מותר גם לו מיד;

היתרי האחרונים

שוגג במלאכה דאורייתא במקום צורך

בשוגג המשנ"ב כתב לסמוך על הגר"א בשעת צורך להתיר אמילו בשבת עצמה גם למבשל כרבי מאיר.

11. משנה ברורה סימן שי"ח ס"ק ז

(ז) גם לאחרים - הנה בגמרא פליגי בענין שוגג ומזיד ר"מ ור' יהודה ודעת השו"ע הוא דעת ר' יהודה שכן הסכימו הרי"ף והרמב"ם והגאונים.

והגר"א הסכים בבאורו לשיטת התוספות וסייעתם דפסקו כר' מאיר דבמזיד אסור בין לו בין לאחרים עד מו"ש ובשוגג מותר גם לו מיד. ובמקום הצורך יש לסמוך על זה בבשול בשוגג:

ולפוסקי ספרד במאמ"ר קכ"ז כתב לעשות שאלת חכם אם יש צדדים נוספים להקל. ובילקו"י שיה' ג כתב שאין לסמוך על זה לשיטת מרן אלא ב'צורך גדול ממש'. אמנם הרב מזוז בשו"ת בית נאמן חלק א"ח סימן כט כתב שכן הוא גם לדעת מרן שהרי לא נחלקו כאן השו"ע והרמ"א כלל. וחזק דברי המנוחת אהבה שהתיר בזה לפחות בצורך גדול. (ונראה שאין כאן מחלוקת ממש).

שוגג במלאכה דרבנן

במלאכה דרבנן מודים הרמב"ם והשו"ע שניתן בשוגג להתיר לכולם בו ביום לכתחילה.

12. באור הלכה סימן שי"ח סעיף א

וחפשי ומצאתי בבאור הגר"א שכתב ומסיק להלכה דאפילו לדעת השו"ע שפסק כר' יהודה היינו בדאורייתא אבל במלאכה דרבנן הוא סובר דלא קנסו שוגג אטו מזיד והביא לזה סוגיות מפורשות וכן פסק הרמב"ם דהמבטל כלים בשבת בשוגג ישתמש בהן במזיד אל ישתמש בהן עד מו"ש... שוב מצאתי שגם בח"א כתב דנ"ל דבשוגג באיסור דרבנן מותר אפילו לו בו ביום וכבר קדמו הגר"א בבאורו. וכ"כ במאמ"ר שם ובקיצו"ש"ע ילקו"י שיש סט.

יצאי דופן לחומרא

כשלא ניכר הקנס כמו בנוטע אסור לעולם גם לאחרים

16. באור הלכה סימן שיח סעיף א

* **אחת משאר מלאכות**... ודע דלדעת השו"ע דפסק כר"י דבשוגג מותר ליהנות במו"ש זה בכל מלאכות דמנכר הקנס שקנסו חז"ל שלא ליהנות בו ביום עד מו"ש אבל בנוטע בשבת וה"ה בזורע דבלא"ה אין יכול ליהנות לאלתר שוגג שוה למזיד דבשניהם צריך לעקור הגטיעה כן איתא בהדיא בגיטין נ"ג ע"ב בדעת ר' יהודה ע"ש:

בפונדק שמבשל בקביעות קיימים טעמי הגזירה וממילא יש לאסור גם למי שנעשה ברצונו. ולכל אדם אם משלם לעובר העבירה.

17. שו"ת כתב סופר אורח חיים סימן נ

אבל זה נראה לי פשוט דדוקא במי שמבשל במקרה בשביל אחר גם שהוא לדעתו ורצונו לא חיישי' שמא יצוה לאחר, דלא ישמע לו ולא שכיח, וכ"כ האי לא קנסו, אבל בנדון שלנו שמבשל הפונדק בקביעות מידי שבת בשבתו לאחרים דמקפידין לאכול מבושל ב"י וזה פרנסתו של פונדק זה תמיד בחול ובשבת בוודאי קנסא קנסו רבנן לאלו שנתבשל בשבילם כמו להמבשל עצמו הגם כי בשביל זה לא יחדלו מלפשוט דהא אוכלים בשבת עצמו, אנו אין לנו אלא קנס חכמים לאסור למבשל במזיד לעולם דה"ה למי שנתבשל בשבילו בידיעתו ולרצונו ככבודו שלנו דשייך שיצוה לו בפ"א, דחל עליו קנס חכמים כנ"ל פשוט: (וכן החמיר ילקוט יוסף קצו"ע אורח חיים סימן שיח סעיף א אות ח)

לדעת הרב פרנק מפעלים אינם עושים ברצונו ואפשר שגם הכתב סופר יתיר. ועוד שלא נזכרים מה שלא גזרו חז"ל.

18. שו"ת הר צבי אורח חיים א סימן קפ

לענין שימוש בחשמל במוצאי שבת והנה מלבד שגם דברי הכת"ס הנ"ל הם רק למי שנעשה בידיעתו וברצונו, ובנ"ד יש לעיין דזה לא נקרא ברצונו דרצונם של המשתמשים החרדים יותר שיתחילו את החשמל אחרי יציאת השבת דבין כך הם לא נהנים רק במוצ"ש. ויעיון שם בכת"ס ד"ה שלפני זה ע"ד אשר ולקול קולמוסו.

ולענ"ד יש לדון בדבריו, דאפילו לדבריו דבכה"ג שייך הגזירה, מ"מ סוף סוף מתחילה לא גזרו חז"ל בישראל משום דלא שכיחא ישראל יקשיב לו ויחלל, וא"כ י"ל דממילא לא נאסר בכה"ג.

צילום שנעשה בשבת (מאמ"ר קכב כג, ארחות שבת)

- יש אוסרים בשביל מי שנעשה עבורו (נהר שלום א, כה"ח יא, מאמ"ר שם)
- כשנעשה באולפנים הוא כעושה בקביעות לישראל. (כדלעיל ואפשר שבוה יש לחלק בין צופה באתר של המחלל שמסיע לו בכניסות)
- יש לחוש שיש בישראל מומר חיוב המתנה בכדי שיעשו (פמ"ג א"א שכה כב. וכו"כ בארחות שבת חז' ז) וממילא באירוע שלא ישוב, לא שייך בכדי שיעשו.
- אפשר שהוא כנטיעה שאין דרך הנאתה בסמוך אלא לאחר זמן.

איסור שנמצא במחלוקת הפוסקים

במקום מחלוקת הפוסקים לא קונים בדיעבד

19. פרי מגדים אשל אברהם סימן שיח ס"ק י

... וכל שיש ספק פלוגתא אם הוה בישול או לאו, בזה ספק דרבנן לקולא.

☞ וכ"כ במשנ"ב שיח ב, ילקו"י שיח א נח. שש"כ מבוא א ד

אמנם יש לדון כל מקרה לגופו

20. פרי מגדים אשל אברהם סימן רנד ס"ק יא

יא אם עבר. עיין מ"א. דיש פוסקין ... ואף על פי דאנן קיימא לן... מכל מקום זה לכתחלה, ודיעבד כדאין הנך רבוותא לסמוך עליהו. וכללא הוא... ומכל מקום המורה צריך לעיין בזה מי הם החולקים.

☞ וכ"כ הגרמ"א (מאמ"ר קכב נט) להתיר רק במקום צורך גדול או כשמחמיר על עצמו שלא מהדין.

הסעת מוצרים - כשלא נעשה שינוי בגוף הדבר

לרשב"א אין איסור מעשה שבת כשלא נעשה שינוי בגוף הדבר

21. חדושי הרשב"א מסכת שבת דף קל עמוד ב

(הרשב"א דן בגדרי שבות שאין בו מעשה שהותר בשבת בתנאים מסוימים) אלא שיש בו מעשה פירוש שנתחדש בו מעשה בגופו של דבר כגון עשיית כלי או אפיה ובישול ולהחם מים וכיוצא באלו שנתחדש ענין בגופן, ודמי האי מעשה ללישנא דאמרינן בעלמא (ב"ק ע"א א') לרבי יוחנן הסנדלר מעשה שבת דאורייתא, והתם לא קרי מעשה שבת אלא כגון אפיה ובישול וכיוצא בהן אבל הבאת כלים ואוכלין מרשות לרשות ודאי לא מיתסרי אפילו לרבי יוחנן הסנדלר בהבאתן כיון שלא נתחדשה בהן הכנה בשבת.

הרמב"ם כתב לאסור במזיד ביציאה חוץ לתחום ולהתיר בשוגג

22. רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה כד

פירות שיצאו חוץ לתחום וחזרו, בשוגג יאכלו בשבת שהרי לא נעשה בגופן מעשה ולא נשתנו, במזיד לא יאכלו עד מוצאי שבת

השו"ע פסק בסתם להתיר רק בשוגג

23. שולחן ערוך אורח חיים הלכות תחומין סימן תה

פירות שהוציאו חוץ לתחום... וכל זמן שלא הוחזרו והם חוץ למקומם, אם הוציאו בשוגג מותרים לאכלם ואסור לטלטלם חוץ לד"א, ואם הוציאים במזיד אסור לאכלם אפי' מי שלא הוציאים. ויש מתירים למי שלא הוציאים.

וכן פסק המשנ"ב מעיקר הדין בכל מלאכות שאין בהם שינוי. אמנם סיים להחמיר בדאורייתא.

24. באור הלכה סימן שיח סעיף א

כתב בח"א כלל ט' דוקא בדבר שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה כמבשל וכיו"ב אבל המוציא מרשות לרשות שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה אם בשוגג מותר אפילו לו ואפילו בו ביום ואם במזיד אסור אפילו לאחרים עד מו"ש מיד. ונ"מ יש להחמיר בכל איסורי תורה כמו מבשל (שהיה אסור לאחרים בשבת גם בשוגג) עכ"ל.

☞ להקל רק בשוגג ובמקום צורך גדול (ביה"ל שם, מאמ"ר קכב הערה יז).

סיכום והלכה למעשה

אדם שחילל שבת במזיד בין באיסור תורה ובין באיסור דרבנן מותר במוצאי שבת לאחרים להנות ממלאכה זו ולמחלל אסור לעולם. (שו"ע ש"ח א)

אדם שחילל שבת באיסור תורה בשוגג מותר לכולם במוצאי שבת מיד (שו"ע ש"ח) ויש מתירים במקום צורך כבר בשבת (משנ"ב ז) ולמנהג הספרדים יש לסמוך על כך במקום צורך גדול או במקום שקיימים סניפים נוספים להיתר.

אדם שחילל שבת באיסור דרבנן בשוגג מותר בהנאה לכולם כבר בשבת (ביה"ל ש"ח, מאמ"ר ש"ח. בקיצושו"ע ילקו"י ש"ח סט).

חילל שבת במזיד בשביל אחרים דרך אקראי, מותר לאחרים ליהנות ממנו במוצאי שבת (משנ"ב ה, ילקו"י ש"ח א). ויש אוסרים כה"ח (יא-יב), מאמ"ר (קכב ד).

חילל שבת בשביל אחרים באופן קבוע נכון שלא ליהנות ממלאכה זו מדין מעשה שבת ואם בתשלום גם מדין מסייע (ילקו"י ש"ח ח, מאמ"ר קכב ו, ארחות שבת כג ח).

חלב 'כשר' שלא הקפידו בו על חליבה בשבת מעיקר הדין מותר בשתיה כיוון שיש ספק אם החלב שלפנינו נחלב בשבת וכן כיוון שנתערב עם החלב שנחלב בערב שבת ובמוצאי שבת. ויש לסמוך על זה כשאין בנמצא חלב 'מהדרין'.

איסור שנמצא במחלוקת הפוסקים מותר לאחרים ליהנות ממנו (משנ"ב ש"ח ב, ילקו"י ש"ח א נח. שש"כ מבוא א לד ד) ויש אוסרים אם לא במקום שיש בדבר משום כיבוד הורים או שלום בית וכד'. או שמחמיר על עצמו שלא מהדין (מאמ"ר נט). ובכלל היתר זה:

- בישול אחר אפיה (משנ"ב ש"ח מו) באופן שאין איסור חזרה (שאז אסור גם בדיעבד, וכן לכל ענייני הבישול כאן)
- מאכל שהתבשל בערב שבת כמאכל בן דורסאי ושוב נתבשל בשבת כל צרכו (משנ"ב ש"ח כז).

ויש (ילקו"י נח-סח) שהוסיפו להתיר בדיעבד גם במקרים הבאים:

- בישול אחר בישול בלח.
- חיתוך סלט מירק בראוי לאכילה כמו שהוא דק שלא לאלתר.
- יצק מים רותחים לתבשיל שהצטמק.

הסיע אוכלים בשבת או פעילות אחרת שלא עשתה שינוי בגוף המאכל אם נעשה בשוגג, מותר להנות ממנו בשבת ובמלאכה דאוריתא רק בשעת הדחק. ואם נעשה במזיד אסור ליהנות ממנו. (מאמ"ר ש"ח. חזו"ע שבת ד עמ' תלב בהערות. קובץ תשובות לגריש"א ב כד)